

Hemhörighet i Trädgårdsstaden

av Eva Hurtig

Studier av ett nybyggt bostadsområde, som Skogshöjdens trädgårdsstad, ger möjlighet att fördjupa kunskapen om hemmets betydelse för människor.

Vad gör att människor kan skapa en ny hemrelation?

Vilka egenskaper hos område och bostäder kan hjälpa människor att utveckla hemkänsla?

Hur går människor till väga, mer eller mindre medvetet, för att skapa hemrelationer?

Kan utformningen av området och bostäderna underlätta för människor att känna hemhörighet?

Nedanstående uppsats är en del i en utvärdering av Skogshöjdens trädgårdsstad i Trollhättan.

Huvudrapporten publiceras våren 1996.

SKOGSHÖJDENS TRÄDGÅRDSSTAD BYGGDES 1986–92. Bostadsområdet utgör en del av Skogshöjden, som är Trollhättans yngsta stadsdel väster om Göta älv i Trollhättan. På NÅL (Norra Älvsborgs Länssjukhus), som ligger intill Skogshöjden och är en stor arbetsplats i regionen, finns apotek, frisör, bankomat och servicebutik. I Trädgårdsstaden finns LM-skola, förskolor och kyrka. Under utvärderingsperioden, 1994, byggdes en liten närbutik/pizzeria.

Trollhättans kommun ville ha en utvärdering av bostadsområdet inför sin översiktsplanering, eftersom man gjort särskilda satsningar på boendekvaliteter med bl a en arkitekttävling. Kommunen, bostadsföretagen Eidar och Riksbyggen samt BFR, SABO Utveckling och Chalmers tekniska högskola har gemensamt finansierat utvärderingen. Bostadsområdets bakomliggande idéer, formulerade av kommunen, det kommunala bostadsaktiebolaget Eidar och bostadsområdets arkitekt, kan sammanfattas: *Bandstad kring "bygata" med biltrafik och kantparkering. Gatan som socialt rum och gemenskap kring arkitektoniskt formade uterum. Trädgårdskaraktär.*

Eva Hurtig
Arkitektur, CTH, Göteborg

All mark som tomtmark. Egna trädgårdar även till hyreshus. Bostäder med hyres- eller bostadsrätt. Mindre hus med villakaraktär. Boendeförvaltning av tomtmarken.

Totalt omfattar Trädgårdsstaden 340 lägenheter varav 250 ägs av Eidar och 90 av bostadsrättsföreningen Trollhättehous nr 21, Riksbyggen. I området finns dessutom ca 150 enskilt byggda småhus. Småhusområdet ingår inte i utvärderingen. Bebyggelsen består av enfamiljshus, parhus, s k storvillor i två våningar och fyra fyravåningshus (exploateringsgraden höjdes för att förbättra ekonomin).

Befolkningen är relativt ung. Endast 5% är äldre än 65 år medan samma grupp är 18% i hela kommunen. Andelen små barn under 6 år utgör ca 20%, dubbelt så stor andel som i hela kommunen. Många barn har fötts i området. Ungdomsgruppen, 7 – 15 år, är underrepresenterad, men förmodas öka i takt med att de mindre barnen växer upp. Andelen personer mellan 25 – 64 år är lik genomsnittet. Trädgårdsstaden har en mindre andel småhushåll än kommunen. Stora hushåll, med fyra personer eller fler, utgör ungefär samma andel som i hela kommunen. Andelen trepersonshushåll, 24%, är däremot avsevärt större än kommunens 13%.

Den allmänna lågkonjunkturen, som inträdde i Sverige under slutet av 80-talet och som fortfarande pågår har i hög grad påverkat även Trollhättan och satt sina spår i ett enskilt bostadsområde som Skogshöjden. Särskilt arbets- och bostadsmarknaderna har genomgått förändringar. För Skogshöjdens del har lågkonjunkturen inneburit att människor i området oväntat blivit arbetslösa. De nya bostäderna i Skogshöjden med relativt höga hyror har därför medfört problem för de boende. Å ena sidan talar många om att de trivs i området och att de vill bo kvar; å andra sidan har flera blivit tvungna att flytta för att klara sin ekonomi. Situationen har påverkat såväl dem som bor i Riksbyggen som i Eidar. För Riksbyggens del har lågkonjunkturen inneburit att flera tvingats flytta och lämna sin bostad utan ersättning för insatsavgiften. Dessutom har föreningen själv tagit över förvaltningen för att hålla nere driftsavgifterna.

Utvärderingen startade hösten 1989, när den första utbyggnadsstapen var färdigställd. Områdets kvaliteter ur brukarsynvinkel stod i centrum. En förstudie genomfördes under vintern 1989 – 90 och omfattade intervjuer med nyckelpersoner i planeringsprocessen, en av områdets arkitekter samt intervjuer med 12 hushåll (Hurtig, Jarlov, Paulsson & Sundberg, 1990). Gåturerna efter en modell från danska Statens Byggeforskningsinstitut (SBI) genomfördes hösten 1992 som en inledande fas av huvudstudien. Resultaten har redovisats separat (Hurtig, Paulsson & Sundberg 1993). Utifrån erfarenheterna från denna förstudie och gåturerna genomfördes utvidgade och fördjupade intervjuer med 19 hushåll under vintern -93/-94. I maj 1994 besvarades en enkät av 31 hushåll, där vissa frå-

gor ytterligare klargjordes. Som tolkningsgrund för bedömningarna i denna uppsats finns alla dessa olika tillfällen där vi kommit i kontakt med de boende.

Teoretiskt sammanhang

Hem

Begreppet hem är centralt då bostadsmiljöer undersöks. Det beskriver en relation mellan människa–bostad, som utvecklas i ett dialektiskt samspel mellan människor, deras bostäder och näromgivning. Människor påverkar sin bostad efter sina traditioner, intressen, behov och sociala förhållanden. Men bostadens egenskaper påverkar också människan. Bostaden förmedlar stämningar som blir betydelsefulla, till exempel en utsikt från ett speciellt fönster, en tröskel som är nött av många steg eller ljuset som faller in genom fönstren och reflekteras i föremålen i rummen. Bostaden och dess delar blir med tiden alltmer integrerade i människans liv. Människan och hennes bostad blir en enhet – ett hem (Hurtig, 1995).

Begreppet hem omfattar några vanliga betydelser som: referens- och utgångspunkt, skydd och trygghet, plats för vila, kontinuitet och livsreferens, förankring till en plats, levnadsrum, identitetsbärare, plats för kreativitet, centrum för familjeliv och social arena (Hurtig, 1995 s.94).

Hemhörighet innebär att känna samhörighet med olika företeelser i och kring hemmet. Vad vi avser med begreppet hem beror av vårt kulturella ursprung, det sociala sammanhanget och våra erfarenheter av olika rum över tiden. Tid, rum och social omvärld utgör grundläggande dimensioner. *Tidens* betydelse för hemhörighet hänger samman med de minnen som är knutna till hemmet, känslan av förtroendet, med drömmar om framtiden och möjligheten att själva kunna påverka den. *Platsens* betydelse för hemhörighet är dess egenskaper som orienteringspunkt, dess unika karaktär och att den inger rotadhet. Den *sociala omvärldens* betydelse för hemhörighet sker genom livsmönstren i den specifika sociokultur vi lever i, de människor som finns där och den roll hemmet har som symbol för identiteten.

Hemhörighet

Vid studier av bostadsområden, där bostäderna genomgått omfattande fysiska förändringar, har hembegreppet kommit att ställas i fokus. När äldre och halvgamla bostadsområden förnyades under 70- och 80-talen kom ombyggnaden att innebära starka ingrepp i de boendes liv och kom att tydliggöra hemmets betydelse för dem. De flesta blev upprörda över att de hade så liten möjlighet att påverka vad som hände deras eget hem. Särskilt äldre människor kände sin tillvaro hotad när de förstod att det förelåg en risk för att de inte skulle kunna bo kvar i sina hem eller att dessa skulle omvandlas kraftigt. De äldre som av olika skäl flyttade fick ofta svårt att skapa en ny hemrelation sent i livet. Även yngre människor som känt starka band

Erfarenheter från bostadsförnyelse

	<p>till sin hemmiljö kom att må dåligt länge efter en flyttning. De forskare som följt förnyelseprocessen i olika bostadsområden har omvittnat de boendes starka reaktioner mot stora ingrepp i deras bostäder och deras önskemål om att få bo kvar (Vidén et al, 1990).</p>
<p>Äldre och hemhörighet</p>	<p>I samtal med äldre människor som bott i sin stadsdel och bostad länge har vi kunnat kartlägga hur deras hemrelationer skapats. Efterhand som de lärt känna sin bostad och området har alltfler samhörigheter skapats med området så att deras liv kommit att bli integrerade i stadsdelens historia (Hurtig, 1995, s.134f.) och de har kommit att identifiera sig med områdets natur och fäst sig vid träd, berghällar mm, och med bebyggelsens utseende, byggnadsdetaljer som balkonger, utsikt samt snickeridetaljer i bostäderna. De känner samhörighet såväl med de människor som bor i stadsdelen som med dem som bott där genom deras gemensamma historia. Samhörighetskänslan kan bottna i att de är eller har varit grannar, har barn i samma åldrar, är eller har varit medlemmar i samma förening eller är helt enkelt välkända ansikten.</p>
<p>Flyttning</p>	<p>En flyttning kan upplevas såväl positivt som negativt. Om vi flyttar på eget initiativ för att vi inte trivs i den tidigare bostaden eller för att få en bättre bostad och den nya bostaden motsvarar förväntningarna gör vi en <i>positiv</i> flyttning. Om vi däremot påtvingas en flyttning av yttre förhållanden, som t ex en kraftig ombyggnad, från ett hem vi har starka band till, kommer vi att göra en <i>negativ</i> flyttning och får svårare att skapa en ny hemrelation (Diderichsen & Lorentzi, 1982).</p>
<p>Att tillägna sig miljö</p>	<p>När människor flyttar till en ny bostad inleds en appropriationsprocess. Vi gör oss hemmastadda i den nya miljön och skapar en ny hemrelation. I denna process försöker vi dels lära känna vår nya bostadsmiljö, dvs finna ut om bostaden stämmer med våra värderingar om bra boende, dels sätta våra egna spår i bostaden och miljön så att den reflekterar vår identitet. Appropriationen kan ses som ett led i en process, där människor gör bostaden till sitt hem.</p> <p>I barndomen tog vi intryck av de miljöer vi växte upp Antingen tog vi till oss dem och de innebar en positiv identifikation eller så innebar de negativa upplevelser, som vi senare tog avstånd från. På något sätt förhåller vi oss till dem. Eftersom flyttningar är vanliga har människor ofta hunnit uppleva flera olika miljöer under uppväxten. Många har fastnat för någon eller några miljöer som de mer identifierar sig med, ofta beroende på att positiva minnen är förknippade med dem. Vanligtvis är det den miljö som vi vistats mest i och som nöts in i våra kroppar som känns som mest hemma.</p> <p>Som vuxna fortsätter vi kanske att leva i någon av dessa barndomsmiljöer. Alternativt söker vi oss till eller hamnar i helt andra miljöer på grund av arbete eller familjesituation. Några längtar tillbaka till</p>

barndomsmiljön och håller längtan levande genom att fara dit ibland. Andra försöker förverkliga sin längtan senare i livet. En del människor återvänder till sina barndomsmiljöer som pensionärer.

Men vi är också nyfikna på nya miljöer. Allfler reser allt längre bort i världen. Alltfler vistas längre tider på annan ort. För att klara av att bo i det främmande landet en längre tid känner de flesta behov av att bekräfta sin identitet genom att skapa en tillfällig hemkänsla. Var och en finner ut sin egen metod för att klara av ständiga flyttningar och boende på främmande platser. En metod är att föra in något av sin egen kultur där, antingen genom egna möbler, växter, föremål eller genom att vidmakthålla hemlandets traditioner. En annan metod är att ty sig till landsmän som bekräftar identiteten. Ett tredje sätt är att vidmakthålla kontakterna med hemlandet antingen genom en tät korrespondens eller telefonsamtal. En fjärde metod är att söka en bostadsmiljö som påminner om hemlandets.

Att undersöka hem i Trädgårdsstaden

I valet av intervjupersoner och hushåll eftersträvades ett brett urval av åldrar, hushållskategorier, familjesammansättningar, lägenhetstyper och bostäder vid olika platsbildningar i trädgårdsstaden. Några kategorier kom att bli underrepresenterade beroende på att dessa hushåll inte kunde eller ville ställa upp för intervju. Intervjuhushållen täckte så gott som alla bostadstyper. Alla åldersgrupper fanns representerade i femårsintervall mellan 0–81 år. Olika hushållstyper fanns representerade som äldre hushåll, medelålders hushåll, barnfamiljer, enförälderhushåll, ungdomshushåll. Hushållen bestod av en till sex personer. De intervjuade omfattar yrkesverksamma arbetare, tjänstemän och företagare, arbetslösa arbetare och tjänstemän samt hemarbetande ålders- och sjukpensionärer.

Intervjuhushållen

För att kunna tolka hemhörighet behövdes information om de intervjuade och deras boendepreferenser, som kan struktureras i följande sex områden:

1. Undersöka om de intervjuade kände hemhörighet.
2. Kartlägga deras tidigare boendeeffarenheter. Särskilt betydelsefull var de intervjuades barndomsmiljöer eftersom individens miljöidentitet utvecklas då.
3. Utreda orsaken till flyttningen. Var skälen sociala eller fysiska? Upplevdes flyttningen som positiv eller negativ?
4. Undersöka hur och om de hade särskilda strategier för att göra sig hemmastadda och vad som hade betydelse för att skapa hemkänsla.
5. Ta reda på om något i bostadsmiljön hade betydelse för känslan av hemhörighet och identitet.
6. Undersöka om förvaltningen hade betydelse för att utveckla hemhörighet och i så fall vad som kan underlätta denna.

Har hemkänsla utvecklats i Trädgårdsstaden?

Känner du dig hemma i din bostad nu?

Tyckte du att det tog lång eller kort tid att känna dig hemma i bostaden/bostadsområdet?

Först behövde vi veta om de boende överhuvudtaget kände sig hemma i Trädgårdsstaden och i så fall hur lång tid det tagit för dem att göra sig hemmastadda

På frågan om de kände sig hemma i Trädgårdsstaden svarade alla utom en intervjuperson oreserverat ja. Många lade till förstärkningsord som: verkligen, jag mår så bra. Den nittonde personen hade tvingats flytta från sitt hem efter en skilsmässa. Det var tydligt att många boende utvecklat en hemkänsla och till och med så bra att de ville understryka detta. Hur lång tid hade det då tagit att göra sig hemmastadd? Frågorna berörde tiden det tagit att få hemkänsla och om de intervjuade upplevde denna tid som kort- eller långvarig.

8 hushåll	– genast, fort, direkt;
3 hushåll	– ganska fort, nästan direkt, en vecka;
3 hushåll	– efter någon månad
2 hushåll	– efter några månader
2 hushåll	– efter 1–2 år
1 hushåll	– kände sig inte hemma

Många förstärkte sina svar med förklaringar till hur hemkänslan uppstått. De flesta (16 p) hade gjort sig hemmastadda efter endast ett par månader. Några (8 p) hade till och med känt sig hemma genast. Endast ett par hushåll hade behövt mer än ett år för att känna sig hemma.

Många svarade inte direkt på frågan om de tyckte att det tagit lång tid att få hemkänsla, troligen beroende på att de redan svarat att de känt sig hemma från början.

Boendebakgrund

Hur har du bott tidigare i ditt liv? Hur länge? Typ av hus, ort, typ av område, odlande, vad som var bra och dåligt med detta boende. (Förankring, stadland, tätort-glesbygd, natur, arkitektur, ev. sociala relationer, ev. livshändelser som nedsätter eller förstör betydelsen av respektive boende).

Boendefarenheter

Invånarnas boendebakgrund visar deras boendefarenheter, som kan ge förklaringar till hur deras känslor av hemhörighet utvecklas och deras synpunkter på Trädgårdsstaden. Vad Trädgårdsstaden beträffar fanns där mycket få bostäder innan området byggdes. Därför kan få människor betrakta området som sin hemort. Om man däremot ser på platsen i ett vidare perspektiv och betraktar staden Trollhättan som möjlig barndomsort kan vi finna fler samband.

Intervjupersonernas svar angående deras tidigare boendefarenheter var olika utförliga. En del beskrev ingående sin levnadshistoria medan andra svepte över den snabbt. Särskilt i situationer med två intervjupersoner blev det sämre möjlighet att söka förtydligande svar med fler personliga frågor.

Sammanställningen visar översiktligt födelseort och flyttmönster. Intervjupersonerna har delats in dels efter varifrån de kommer, dels efter hur ofta de har flyttat till nya orter. De som har flyttat runt i Trollhättan betraktas som stationära även om de flyttat flera gånger där.

Födelseort	i huvudsak stationär	någon lång flyttning	många flyttningar	make/sambo född Thn	Totalt
Thn/Älvsb. län	5	3			8
Götaland	1				1
Svealand		3	2	(1)	5
Norrland		1	1		2
Utomlands		1	2	(1)	3
Totalt	6	8	5	(2)	19

Obs makes hemort har ej tagits med i summeringen.

Den största gruppen utgörs av dem som var födda i Trollhättan. I flera fall var den ena maken från en annan landsända och den andra från Trollhättan. Därför har även makens födelseort tagits med för att belysa kopplingen till Trollhättan.

I hälften av hushållen fanns någon som var född i Trollhättan. En person var född på annan ort i Västergötland. Övriga intervju-personer var födda i Svealand, Norrland, i de nordiska grannländerna och en person i övriga Europa.

Många hade flyttat mellan olika platser någon gång i livet. Även några av dem som var födda i Trollhättan hade bott en tid på annan ort i Sverige, men återvänt. En fjärdedel kan kallas stationära och hade bott i Trollhättan hela sitt liv. En fjärdedel kan betecknas som flyttare, dvs de hade flyttat många gånger mellan olika platser.

De flesta var uppvuxna på mindre och medelstora tätorter. Några få hade sin tidiga uppväxt på rena landet. Endast en person var uppvuxen i storstad. Erfarenheten av olika bostadstyper var stor. Så gott som alla hade bott såväl i villa som i lägenhet. Även om inte alla bott i småhus från födseln hade de flesta bott i villa eller tvåvånings flerbostadshus någon gång under barndomen.

Ytligt betraktat varierar boendearfarenheterna mycket. Ändå fanns vissa likheter i bakgrunden. Grovt räknat fanns en gemensam erfarenhet av mindre bostadshus nära naturen i en mindre tätort i Sveriges inland. Denna bakgrund påverkar sannolikt intervju-personernas värdering av Trädgårdsstaden, men återspeglas även i svaren på andra frågor.

På frågan om varför de valt att flytta till Trädgårdsstaden menade många att områdets karaktär – nära naturen, låga småhus och gles mellan husen var kvaliteter som bidragit till att de valt att flytta dit (se *Flyttningen till Trädgårdsstaden*). Även svaren på önskat framtida boende återspeglar önskemål om ett naturnära småhusboende. Hos dem som ville flytta från sin bostad i Trädgårdsstaden på sikt var det dominerande idealboendet en villa på landet (se *Boendetrivsel*).

Hemhörighet i tidigare boende

Om du jämför med tidigare boende, tog det längre eller kortare tid att känna sig hemma här?

De flesta kände hemhörighet i Trädgårdsstaden efter relativt kort tid. Är detta unikt för denna stadsdel? En inblick i intervjupersonernas tidigare flyttningar kan peka på förhållanden som kan ha medverkat till att hemrelationer upprättades så snart. Naturligtvis är varje bostadssituation unik i varje människas livscykel och påverkas av yttre omständigheter, men de boendes egna utsagor om sina upplevelser ger ändå en fingervisning.

7 hushåll	– hade ingen hemkänsla förut;
3 hushåll	– lika lång tid;
2 hushåll	– fortare;
1 hushåll	– ej hemma ännu;
1 hushåll	– vet ej;
3 hushåll	– ej svar;

Några tyckte i jämförelse med tidigare flyttningar att det gått fortare eller lika fort att bli hemmastadd i Trädgårdsstaden. Många omvittnade att de snart hade känt hemhörighet. Några kvinnor förklarade att bostaden i Trädgårdsstaden rentav var den första bostad de fått hemkänsla i.

Den första bostad jag känt mig hemma.
Aldrig känt mig hemma förut.

Några berättade att de i tidigare boende aldrig fått någon hemkänsla. De hade inte kunnat identifiera sig med området utan istället valt att söka sig bort därifrån. En kvinna som hade erfarenhet av boende på många platser beskrev detta.

Där jag inte trivs infinner sig aldrig hemkänsla, till exempel i (flerbostadshusområde från 70-talet). Men i radhuset i (småhusområde) och i marklägenheten i (litet samhälle) kändes det som hemma, precis som här.

Hon var född och uppvuxen i ett småhus på en liten ort. Som vuxen hade hon bott såväl i storskaliga flerbostadshus som låga småhus i eget radhus eller hyrd markbostad. Hon kände hemhörighet även i Trädgårdsstaden. Tydligt var att hon hade lättast att känna hemhörighet i småskaliga bostadsområden med markbostäder.

De bostäder, som många inte känt hemhörighet till, låg framförallt i de storskaliga bostadsområdena från 70-talet. Intervjupersonerna angav som orsak dels brister i bostäderna, bland annat lyhördhet och kläna detaljer, dels dålig social miljö med mycket bråk och få grannkontakter.

Hemkänsla infann sig aldrig på Sylte, dåligt byggt där.
I Kronogården fanns aldrig den känslan.

En kvinna som bott i många olika typer av bostäder konstaterade att hemkänslan i Trädgårdsstaden infunnit sig fort, trots att det var

ovanligt för henne att trivas i hyresboende. Ett svar som kan tyda på att vissa villakvaliteter finns i Trädgårdsstaden.

Gick fort för att vara hyreslägenhet.

Svaren återspeglar främst dåliga egenskaper hos andra bostadsområden, vilka de intervjuade menade att de slapp i Trädgårdsstaden. Egenskaper som uppskattades var att det var socialt lugnt och bättre byggt.

Det är tydligt att bostaden i Trädgårdsstaden ingett hemkänsla hos många av hushållen och att det i vissa fall gått fortare här än i tidigare bostäder. De tyckte att de *flyttat till* ett bättre boende. Naturligtvis påverkas den positiva attityden av att de flesta sökt sig och flyttat till Trädgårdsstaden av eget önskemål för att stadsdelen verkade ha kvaliteter som de efterfrågade. Man kan dock konstatera att förväntningarna i många fall infriats.

Bakomliggande orsaker till flyttningen

Faktorer som kan skynda på eller fördröja hemkänslan kan härröras till de bakomliggande skälen för flyttningen eller till i vilken mån den nya bostaden betyder mycket nytt med många omställningar av livsrutinerna. Skälen kan grovt delas in i sociala och fysiska. De sociala är hushållsförändringar, arbetsbyten, släkt- eller vänskapsanknytning mm. De fysiska är bostadsmiljöns utformning och läge, bostadsstorlek, tillgänglighet, utrustning mm.

En vanlig orsak som påverkar hemkänslan är om flyttningen skett i samband med hushållsförändringar. Ibland kan det vara en positiv flyttning, när någon fått sin första egna bostad eller när två människor flyttar ihop. Ibland är det en negativ flyttning som när familjesituationen ändras på grund av dödsfall, skilsmässa mm. Oavsett bakgrund kommer strävan efter hemkänsla att äga rum parallellt med anpassningen till den nya familjesituationen. Ibland är anpassningen svår och gör att det tar längre tid innan den infinner sig. Ibland infinner sig inte någon hemkänsla, då såväl den nya bostaden som den nya hushållssituationen saknar de livskvaliteter som funnits tidigare.

Om flyttningen är svar på många års längtan efter ett bestämt boende går processen att utveckla hemkänsla fortare om den nya bostaden motsvarar förväntningarna. Sådana fall kan vara när en trångbodd familj får ett "eget" hus eller en miljöengagerad person kan flytta till en ekologiskt anpassad bostad. Då känns det spännande att flytta till en ny bostad och människor går än mer aktivt in för att lära känna platsen och arbetar för att nå hemkänsla.

Ofta innebär flyttningar såväl positiva som negativa konsekvenser, men det som kännetecknar *flytta till* är att de positiva aspekterna överväger. En kvinna som flyttat från sin barndomstad kan exemplifiera detta. I den negativa vågskålen låg att flytta från

Positiva skäl för flyttning

barndomsstaden med alla känslor till miljön, vänner och släktingar. I den andra vågskålen låg att få en bättre bostad och att komma nära barn och barnbarn. Den positiva sidan övervägde och kvinnan uppfattade flyttningen som positiv. Kontakten med barndomsstaden bibehölls genom att hon bodde hos en svägerska varje sommar när dottern var på semester och inte kunde vara till hands.

Jag kände mig hemma från första stund. Ändå hade jag inte sett lägenheten innan. Saknar släktingar och symötet som jag varit ihop med i 30–35 år. Saknar inte alls bostaden. Det var gammalt, jobbigt med trappan till tredje våningen och tvättstugan i ett annat hus.

Några hushåll flyttade till sitt första egna boende. Det var en positiv flyttning, men innebar ändå en anpassningstid.

Det tog ca två månader innan jag kände mig hemma. Det var första gången jag bodde själv och det kändes väldigt ensamt i ca två månader. Med området tog det kanske 3–4 månader innan jag kände mig hemma.

Negativa skäl för flyttning

Människor kan bli tvingade att flytta av flera skäl. Då blir processen annorlunda. Några skäl är förknippade med den tidigare bostadens fysiska egenskaper till exempel att bostaden är för dyr eller för liten eller otillgänglig. Andra skäl kan vara förändringar i den sociala situationen till exempel att någon blir arbetslös och måste flytta till annan ort för att få arbete. I denna negativa flyttning är det ibland svårt att få en önskad bostad och människor får därför flytta till bostäder och områden som inte helt stämmer med alla deras önskemål. Även om den nya bostaden är bra kan flyttningen från en älskad hemmiljö vara svår. En sådan process innebär en negativ upplevelse. Ett hushåll beskrev hur de tidigare genomgått en svår tid när de flyttat långt ifrån sin barndomstad för att de fått arbete i Trollhättan.

Fortare här än på Kronogården, för när vi flyttade dit hade vi lämnat vår hembygd 30 mil bort.

Ett par hushåll i Trädgårdsstaden, som flyttat från villa på grund av ändrade hushållsförhållanden efter skilsmässa eller makes dödsfall och därmed fått en lägre boendestandard, menade att de hade svårt att göra jämförelser. Villaboendet framstod som bättre för dem, men det var uppnåeligt. Deras upplevelse var att de *flyttat från* ett bra boende till ett något sämre, dvs att de hade gjort en negativ flyttning. Det gällde för dem att dels acceptera den nya livssituationen och dels vänja sig vid en annan boendeform.

De flesta kartongerna var uppackade efter ett år. Den sista kartongen packade jag upp nu i höst. Först då hade jag bott in mig helt. Jag

behövde ett par år innan jag känt in mig (kvinna som flyttat till sin första egna bostad efter att ha blivit änka).
Det är svårare att få hemkänsla här än i villan.

Strategier för att göra sig hemmastadd i Trädgårdsstaden

De flesta intervjuade förtydligade sina svar. Deras kommentarer belyser hur de gjorde sig hemmastadda på olika sätt och vilka förhållanden som skyndade på respektive fördröjde hemkänslan. I svaren utkristalliseras vad olika människor tycker är betydelsefullt i appropriationsprocessen.

Kommentarerna kan sorteras grovt i tre kategorier – platsrelaterade, för att lära känna platsen och omgivningarna; sociala, genom att skapa sociala relationer i området; identitetsskapande, genom att sätta sin egen prägel på bostaden. För vissa människor var en kategori viktigast, för andra var det viktigt att få relationer inom fler eller alla kategorier.

Ett sätt att göra sig hemmastadd är att skapa relationer till platsen, dess natur och bebyggelse. För många är denna relation överordnad andra aspekter. Många intervjupersoner gjorde sig hemmastadda genom att röra sig mycket i omgivningarna. De flesta beskrev att de ofta promenerade eller motionerade i området och dess omgivningar och att de därigenom fått en ganska ingående känedom om närområdet. Dessa aktiviteter avspeglar en tydlig appropriationsprocess. Intervjupersonerna svarade emellertid inte själva att promenaderna var ett led i att göra sig hemmastadd. Denna delavsikt med promenaderna var sällan en medveten handling. Istället framhölls den fysiska nyttan, motion och frisk luft, som huvudskäl.

Relationer till platsen

Några människor visade sig ha en viss ritual att lära känna den nya bostaden och för att finna ut om de skulle kunna trivas. En kvinna beskrev hur hon gjort. Hon hade slagit sig ner på en stol mitt i bostaden, betraktat sig runtom och känt noga efter hur hon skulle trivas. Utblickarna genom fönstren, rumssambanden och ytskikten hade varit viktiga. Hennes metod kan sägas vara ett sätt att ta till sig den fysiska bostaden som en del av platsen.

Jag satt på en stol i köket i flera timmar och kände efter om jag skulle kunna trivas här.

Hemmet utgör centrum i vår omvärldsorientering. Att flytta till en annan plats innebär en omorientering. Hemmet som världens mitt byter plats. Därför kan en flyttning även innebära en anpassning av vanor och vardagsrutiner. Även om flyttningen sker för att få ett bättre boende kan det innebära en stor omställning att tvingas lära sig nya vanemönster.

En kvinna bodde i sin andra bostad i området. När hon först kom till Trädgårdsstaden hade det tagit lång tid för henne att känna

Sociala relationer

sig hemma framförallt för att hon skulle vänja sig vid att bo och cykla från denna sidan om älven, som kändes som fel sida för henne. Alla rörelsemönster måste förändras, en process som tog lång tid. I den andra bostaden hade det däremot gått fort att ernå hemkänsla, eftersom hon redan kände området.

Det tog kort tid att känna sig hemma i denna bostad men lång tid på Torngatan. Då skulle jag vänja mig vid att bo och cykla på andra sidan älven också (fel sida).

Människors bakgrund, egna strategier och yttre omständigheter synes inverka på deras möjligheter att utveckla en hemkänsla.

En appropriationsprocess som för många varit medveten var att skapa sociala relationer. Vissa hade sociala relationer redan från början eftersom de valde att bosätta sig i ett område, där vänner och släktingar redan bodde. Att dessa bor på samma plats ger ju redan inledningsvis en känsla av samhörighet med området.

Flera hushåll som flyttat till Trädgårdsstaden hade någon släkting boende i området. Ibland har det varit ett viktigt skäl till flyttningen. En av intervjuerna belyste detta. Det var en äldre kvinna som kommit nära sin enda dotter som hon nu träffade ofta.

Det är så roligt här där jag kan träffa barn och barnbarn oftare.

Andra gick aktivt in för att lära känna sina grannar. Några män i parförhållanden framhöll att grannkontakter var särskilt viktiga för dem för att de skulle känna hemhörighet. Att dessa män framhöll de sociala kontakterna kan ha sin förklaring i att de betraktade ordnandet av bostaden mer som hustruns revir och därför inte mentalt deltog så mycket i planeringen av bostaden.

Det tog väl någon månad innan vi kände oss hemma, när vi började få kontakt med grannar, folk började heja, vi var inte bortskämda med det.

Det tog några månader innan vi fick hemkänsla. Vi flyttade in vid jul. Först på våren började vi lära känna människorna runtom och då kände vi oss snart hemma. Sommarhalvåret har stor betydelse för upplevelsen av Skogshöjden.

När flyttning sker till en plats där många grannar är i samma livs-skede kan det också bidra till att skynda på hemkänslan. Detta gäller kanske främst när de boende har inflytande över sitt boende, som vid flyttning till ett nybyggt småhusområde, då alla grannarna samtidigt håller på att etablera sig på platsen och har behov av att hjälpa varandra. En sådan stämning brukar kallas nybyggaranda. En kvinna som först flyttade till en villa i Skogshöjden i mitten av 80-talet, beskrev den nybyggaranda som rådde då och som bidrog till att de fort blivit bekanta med grannarna.

Det gick fort att känna sig hemma i området då vi byggde hus. Alla var nya i området, vilket säkert invercade.

I vår strävan att få en personlig relation till bostaden gör vi den till bärare av vår identitet. Betydelsen av att aktivt sätta sin egen prägel på hemmiljön såväl inne som ute, framgick av flera svar. Sådana aktiviteter kunde vara att själv bestämma ytskikten, ordna nya gardiner, belysning och möbelkompletteringar, börja odla i sin täppa eller att metodiskt städa ut den föregående hyresgästen. Tiden det tog att få hemkänsla varierade. För en del tog det bortåt två år innan de kände sig klara med hemmet. För några av dem, som själva kunde bestämma ytskikten och redan innan inflyttningen kunde planera möbleringen, bidrog dessa aktiviteter till att de ganska snart kunde känna den nya bostaden som hem.

Personlig relation

Vi kände oss hemma med en gång. Vi hade ritning på huset och följde husbygget hela tiden så vi flyttade in med tanken långt innan det var färdigt.

Vi kände oss hemma nästan direkt. Det gjorde mycket att vi fick välja tapeter och mattor själva.

Framförallt kvinnor framhöll att det var viktigt att få bostaden ordnad för att få hemkänsla. Det kunde dels betyda att städa ut den föregående hyresgästen, dels att få möbler, gardiner mm som de ville ha det. Även dessa svar återger den traditionella rollfördelningen i många parförhållanden.

Det gick ganska fort i och med att man inte behövde städa ut någon tidigare boende. Eftersom tapeterna var neutrala gick det bra trots att någon annan valt dessa.

Det tog ett år att få hemkänsla. Jag behöver bo in mig först och få det ordnat innan jag kan känna mig hemma.

Det hade också betydelse att själv arbeta med den yttre omgivningen. För flera odlare infann sig hemkänslan när de kunde börja bruka trädgården eller uteplatsen.

Hemkänsla fick jag efter någon månad bara. Bara jag fick börja gräva i rabatten. Har haft hus förut, därför vitalt att ha något att sätta händerna i.

Appropriationsprocessen kan störas av yttre förhållanden. Om det tar lång tid innan området blir klart eller om vissa nödvändiga förändringar inte genast går att genomföra kan hemkänslan dröja. I Trädgårdsstaden hade det ibland tagit tid innan markarbetena blev klara. En person beskrev att detta var något som hindrat hennes hemkänsla.

Jag vet inte när hemkänslan kom, det var länge stökigt utanför.

Hemhörighet hos "flyttare"

En del människor har lärt sig att hantera ett liv med många flyttningar. Även bland intervjupersonerna i Trädgårdsstaden fanns människor som flyttat många gånger och som kunde berätta om sina strategier. Eftersom de inte var platsbundna ställde de istället vissa krav på bostadsmiljön för att kunna trivas. Kraven kunde gälla typ av bebyggelse, naturtyp eller social omgivning. Istället för att djupare lära känna en plats och knyta band till den hade deras strategi blivit att välja en typmiljö med vissa egenskaper, som hjälpte dem att känna tillhörighet. Man kan säga att de inte sökte en bestämd plats utan i stället en bestämd typ av plats. Detta sätt att skapa hemrelationer förekommer även hos amerikaner som flyttar mycket (Feldman, 1989 s.7)

Samtidigt som den yttre omgivningen skall uppfylla vissa kriterier hade dessa personer funnit sätt att hantera själva hemkänslan. De hade medvetandegjort för sig själva vilka föremål som var betydelsefulla för att de ska få hemkänsla. De hade upptäckt att hemkänslan brukar infinna sig om de för med sig dessa hemattribut till en plats som uppfyller omgivningskraven. På liknande sätt hanterar eller har många andra människor hanterat sin hemhörighet när de måste flytta mycket på grund av arbetets art, till exempel statarna i Sverige eller officersfamiljer i Nordamerika under amerikanska inbördeskriget (Shumaker & Conti, 1985).

En kvinna som flyttat många gånger genom hela livet beskrev vilka tillhörigheter och miljöförhållanden som var viktiga för henne.

Där mina grejor är, där är jag hemma. Mina böcker är viktiga och att kunna se ut på naturen som träden här.

Ett par som flyttat ofta hade bestämt en strategi för att anpassa sig efter nya förhållanden. De menade att det handlar om att inta en viss attityd, att bestämma sig för att trivas. *Det är bara att börja trivas.* Även om detta var deras strategi avspeglar deras övriga svar att ändå vissa yttre förhållanden var betydelsefulla för deras hemkänsla

En positiv inställning har naturligtvis betydelse för möjligheten att känna hemhörighet. Med en negativ inställning sker kanske en känslomässig blockering inför nya intryck. Trots en positiv attityd krävs nog ändå att omgivningen stämmer med ens personlighet för att djupare relationer skall kunna skapas efterhand.

Egenskaper i bostadsutformningen som underlättar hemhörighet

Vilka egenskaper hade hjälpt till att skapa hemhörighet? Vi frågade vad som ingett dem tillhörighetskänsla.

4 hushåll	– eget hus, mitt hus, valt själv;
4 hushåll	– gemensamma tvättstugan;
3 hushåll	– den egna trädgården;
2 hushåll	– kaminen;

Finns det något i ditt hus som gör att du känner samhörighet med eller tillhörighet till huset? Vad i så fall?

- 2 hushåll – entrén;
- 1 hushåll – garaget;
- 1 hushåll – de lågt sittande fönstren;
- 1 hushåll – husets utformning
- 1 hushåll – björkdungen framför huset;
- 3 hushåll – nej, saknar kontroll;
- 2 hushåll – vet ej

Några hushåll framhöll flera bidragande orsaker. Därför är antalet svar fler än antalet hushåll.

Flera hushåll pekade på känslan att huset och området var deras. De var inte helt klara över varför de kände så.

På något sätt tillhör man huset. Här bor jag. Det är mitt hus. Men vad det är som gör det vet jag inte.

Här känns hela huset som ens eget. Man går ner i *sin* tvättstuga. Den här bostaden hade vi valt själva. Första dagen kändes lyxig – att kunna promenera hem från jobbet bland de fina husen.

Troligen var det de små gripbara husen med individuell karaktär och de egna trädgårdarna som ingav den känslan. Flera svar avspeglade detta. Såväl inre som yttre detaljer beskrevs som viktiga för tillhörighetskänslan. Av de egenskaper i husen som framhölls var framförallt kaminen som kändes som en personlig detalj. Men även de låga fönstren som gav kontakt med utemiljön bidrog till känslan av tillhörighet med området. På detta sätt kan öppen kontakt mellan ute och inne inge en starkare känsla av delaktighet i områdets skeenden.

Den öppna spisen som är mysig och trädgården som vi arbetar mycket i.

Att fönstren är låga så att jag hela tiden har markkontakt med blicken.

Husens yttre egenskaper hade betydelse, till exempel deras egenartade karaktär eller en särskild detalj som en väggmålning vid entrén.

Utformningen av den stora altanen. Lite vinklar och vrår, inga raka väggar med balkonger. Det är snyggt, arkitekteriskt festligt med runda fönster.

Entrén med väggmålningen är väldigt vacker.

En del hushåll menade att tvättstugan hade betydelse för tillhörighetskänslan. Antingen var det tvättstugan som social mötespunkt som de avsåg eller att tvättstugan utgjorde en tydlig markering av en tillhörighet med huset utanför bostaden.

Tvättstugan är jättebra, det är en bra gemensam träffpunkt.

De egna avtrycken i miljön var också betydelsefulla varför den egna trädgården och utsmyckningar i entrén nämndes. När man prome-

nerar i området ser man hur de boende börjar använda all mark mellan husen för vedsågning, cykelreparationer, kompostering mm och att även de boende i flerfamiljshusen börjar odla kring husen.

I trapphuset står en blomma som jag satt dit och jag planerar att hänga upp tavlor där, så att det inte ser så sterilt ut.

Trädgården, det är egentligen först på baksidan som den egna prägel syns.

Känslan av att äga bostaden kan ha betydelse för att känna tillhörighet med den. En kvinna som tidigare bott i eget hus menade emellertid att husets utformning hade större betydelse.

Huset känns som vårt eget, hyresrätten inverkar inte på hemkänslan.

Men vissa hushåll hade upplevt inskränkningar i inflytandet över bostaden. De som kände sig begränsade var särskilt de som hade tidigare erfarenheter av att Eidar begärt ekonomisk ersättning för åtgärder som de gjort i sina bostäder. Av dessa skäl lät en familj Eidar montera in persienner av rädsla för att företaget inte skulle godkänna deras egen uppsättning. Något som de sedan blev påmind om varje månad när de fick hyresavin och som kändes särskilt betungande när ekonomin tidvis var ansträngd.

Hyran är maximalt vad vi klarar av och då betalar vi inget till oss själva. Jag retar mig på att jag köpte persiennerna, som kostar 81 kr/mån. Men alla köpte det och vi tänkte att det var bättre att Eidar gjorde hålen. Jag har varit med om att behöva ersätta Eidar för att jag satte upp en våtrumstapet i badrummet i en tidigare lägenhet.

En del hushåll i småhusen kände begränsningar i jämförelse med eget villaboende. De skulle vilja göra förändringar som att isolera eller lägga in loft i garaget eller golv på vinden, men var tveksamma eftersom de inte kunde få ekonomisk kompensation för det vid flyttning. I eget boende hade åtgärderna ökat värdet på villan. Som tillvalssystemet nu är uppbyggt med ökade månadskostnader under oöverskådlig tid tyckte många att det inte var ett bra alternativ. Upplevelsen av att inte ha tillräckligt inflytande på bostaden inverkar negativt på tillhörighetskänslan för en del personer

Vill göra förändringar i huset, men vågar inte eftersom det är hyresbostad. Men jag har byggt om garaget, lagt på loft och avdelat ett litet rum för snickeriarbete.

Känner det definitivt inte som ens eget. Kaminen och att bo i markplan gör det mer villaaktigt än annat hyresboende, men inte som ens eget trots detta.

Nej, det är jobbigt att behöva ha nyckel till allt.

Tillhörighetskänslan innebär att känna bostaden som sin egen. Bostadshusens lilla skala och karaktäristiska detaljer i hus och miljö

bidrog till detta i Trädgårdsstaden. De gemensamma utrymmena i hyreshusen förstärkte känslan av tillhörighet genom att de bekräftade deras del av huset. Även de egna spåren i omgivningen var viktiga för att bekräfta tillhörigheten till området.

Känslan av tillhörighet var till stor del kopplad till upplevelsen av att ha eller sakna kontroll över bostaden. Av svaren framgick att en del hushåll kände bostaden som sin egen och därmed fanns tillhörighetskänsla, medan andra hushåll kände sig hämmade av att bostadsföretaget kan begära ersättning för åtgärder som hyresgästerna gjort i lägenheten och att inte ha frihet att förändra bostaden. För dem var en av villaboendets kvaliteter att fritt kunna förändra bostaden.

Diskussion

Intervjuerna visar att flera faktorer har betydelse för om och hur känslor av hemhörighet kan uppstå.

Faktorer som påverkar hemhörighet

De boendes *boendearfarenheter*, från barndomen och framåt har betydelse för deras medvetna och omedvetna föreställning om vad ett bra boende är. Många boende i Trädgårdsstaden hade till exempel positiva erfarenheter av naturnära småskaligt boende på mindre tätorter i Sveriges inland, vilket kan ha legat bakom deras val att flytta dit och medverkat till att de känt sig hemma så snart.

De bakomliggande *orsakerna till flyttningen* har också stor betydelse. Om den nya bostaden uppfattas som en förbättring av boendestandarden eller bostadskvaliteten verkar hemhörighetskänslan infinna sig fortare än om flyttningen sker i samband med stora livsförändringar som också kräver tid av anpassning. De som gjort en positiv flyttning, fått en förbättrad boendesituation, en större bostad, markbostad eller förbättrad social situation har haft lättare att finna sig till rätta. Medan de boende, som blev tvingade att flytta på grund av skilsmässa, dödsfall eller arbetslöshet och gjorde en negativ flyttning behövde längre tid att ernå hemkänsla eller hade inte lyckats utveckla någon hemkänsla.

De boendes *egna strategier att göra sig hemmastadda* är en annan viktig faktor. De som aktivt försökte lära känna och få relationer till bostaden och bostadsområdet, rumsligt, socialt eller personligt hade större möjlighet att snart ernå hemkänsla eller komma underfund med att det saknades förutsättningar för dem att utveckla hemkänsla. Många intervjuade beskrev hur de rört sig mycket i omgivningarna, sökt kontakt med grannar eller aktivt satt sin personliga prägel på bostaden och i trädgården.

Även egenskaper i bostadsmiljön, det vill säga *bostadsutformningen* och områdets planering, kan underlätta för de boende att utveckla hemhörighet. De förhållanden som kan understödja skapandet av de relationer som förknippas med hemhörighet är här viktiga. Dessa relationer är rumsligt, socialt och personligt betingade. Utformningen i Trädgårdsstaden har underlättat:

Rumsliga relationer genom:

1. Sättet att placera bebyggelsen i samklang med den omgivande naturen. Eftersom många Trädgårdsstadsbor har ett naturnära boende som ideal är detta en bidragande faktor. Bidrar gör också gångvägar som binder samman bebyggelsen och naturen i naturliga promenadstråk. Även grönskan inne i bebyggelsen, de egna trädgårdarna och de generösa balkongerna ger naturkontakt i området.
2. Bostädernas planering. Närheten mellan ute och inne genom egna trädgårdar, balkonger och lågt sittande fönster har bidragit till att skapa platsrelation.

Sociala relationer genom:

1. Bebyggelsens placering har underlättat spontana mötesplatser. Sådana platser är de små rundlarna, gångstråken, de små trapphusen och tvättstugorna.
2. Gemensamma angelägenheter är socialt kontaktskapande. Sådana finns i bebyggelsens struktur. Människor har fått gemensamma intressen kring trädgårds skötsel eller skötsel av gaturundlar.
Organiserat samarbete i mindre omfattning har skett mellan dem som var engagerade i kontaktkommittén hos Eidar och Riksbyggens bostadsrättsförenings styrelse. Vad Riksbyggen beträffar har alla boende engagerats i skötseln av området eftersom de har gemensamma ekonomiska bekymmer.
3. Även bebyggelsen skala har haft betydelse för sociala kontakter. Eftersom många bostäder har markkontakt och antalet boende är relativt begränsat ser de boende varandra och har snart lärt sig att känna igen dem som bor i området. Anonymiteten har brutits.

Personlig identitet genom

1. God orientering och möjlighet att känna igen sig. Bebyggelsen i Trädgårdsstaden har en tydlig egen karaktär. Inget hus eller plats är exakt lik en annan. Detaljer på byggnaderna har bidragit.
2. Möjligheten att påverka bostaden och sätta sin egen prägel. Småhusens arkitektur har medverkat till att människor kunnat bygga till vedförråd, växthus, garageloft, staket m.m. Även möjligheten att odla har bidragit.

Även *förvaltning och inflytande* över boendet har betydelse. Om fastighetsskötseln är bra och relationerna till bostadsföretaget är goda underlättas känslan av hemhörighet. De boende känner att företaget respekterar och bryr sig om dem. Fastighetsskötarna kan också vara en viktig social relation. Om däremot området känns stökigt, till exempel om byggandet stör eller marken inte iordningställs kan det hindra hemhörighetskänsla.

För hemkänslan betyder inflytande över förändringar i bostaden mycket. Flera boende i Trädgårdsstaden uppskattar att de tycker sig kunna göra vissa saker själva, medan andra känner hemkänslan hämmad av att hyresbestämmelserna är oklara angående omfattning av och ersättning för de boendes egna insatser.

Jämfört med de olika aspekter av hem som presenterades i uppsatsens inledning, hur har de infunnit sig eller vilka möjligheter finns att de kan uppstå?

Aspekter av hemmets betydelse i Trädgårdsstaden

De flesta intervjupersonerna beskriver att de snart vant sig vid att orientera sina rörelser från Trädgårdsstaden. Studien visar också hur det kan ta tid att omorientera sig om man flyttat långt ifrån en plats där man bott länge. För många har hemmet i Trädgårdsstaden fått betydelse som *orienteringspunkt*.

Alla boende vi kommit i kontakt med känner *skydd och trygghet* i sina hem i Trädgårdsstaden i vid mening. För dem som tidigare bott i socialt oroliga områden är skillnaden uppenbar. Men hot om arbetslöshet och ekonomiska svårigheter, till exempel de boende i Riksbyggens hus, påverkar emellertid trygghetskänslan för vissa. Även en del som har småbarn känner viss otrygghet. Även bekymmer med de yngre tonåringarna som saknar platser att samlas på kan inkräkta på tryggheten. Känner de sig inte ha plats kan det resultera i busliv, som kan skapa otrygghet.

De boende saknar historiska band till Trädgårdsstaden, som i princip är byggd på tidigare obebyggd mark. Hemmet i Trädgårdsstaden ger ännu ingen *livskontinuitet*. Sättet att ordna och möblera bostaden kan emellertid understryka de boendes historiska rötter, till exempel med ärvda möbler och bilder på äldre hem och anförvanter. Allteftersom tiden går, befolkningen åldras, barn föds och växer upp kommer hemmen att bli bärare av de boendes livskontinuitet.

Flera håller på att skapa en hemrelation i betydelsen *förankring till en plats*. De har lärt känna bostadsområdet ganska väl. De uppskattar naturen, bebyggelsens struktur och utseende och i många fall bostaden.

Hur hemmet i Trädgårdsstaden fungerar som *levnadsrum* varierar. Många tycker att bostaden fungerar bra utifrån sina liv, medan andra är missnöjda över detaljer, till exempel att bostaden är för trång för vissa familjer eller att tvättarrangemanget i parhusen uppfattas av många som bristfälligt.

För många har hemmet i Trädgårdsstaden blivit *bärare av deras identitet* genom att bebyggelsen har en speciell karaktär och att de själva satt sin prägel dels i bostaden, dels utomhus.

Många har kunnat utveckla sina bostäder, främst genom att skapa en trädgård och planera sin balkong. I småhusen har flera byggt till förvaringsskjul och inrett garage. Hemmet i Trädgårds-

staden ger utrymme för *kreativitet*. För att ytterligare förstärka möjligheten att påverka bostaden bör tydligare regler utformas om vad som är tillåtet att göra och om ekonomisk ersättningsregler.

För flera boende är hemmet i Trädgårdsstaden *centrum för familjeliv* såväl inom bostaden för dem som lever i familj, som i bostadsområdet för dem som har nära släktingar där.

Hemmet i Trädgårdsstaden har fått betydelse som *social arena* för dem som lärt känna nya grannar. Särskilt barnfamiljer i småhusen gör saker tillsammans. Även de boende i Riksbyggen har fått samhörighet genom den gemensamma fastighetsskötseln av området.

Slutsatser

Den fysiska utformningens betydelse för hemhörighet

Har den fysiska planeringen och utformningen i Trädgårdsstaden kunnat medverka och underlätta skapandet av hem? De faktorer som påverkar möjligheten till att utveckla hemhörighet kan indelas i fem huvudgrupper, de boendes *boendearfarenheter*, bakomliggande *orsaker till flyttning*, de boendes *strategier att göra sig hemmastadd*, egenskaper i *bostadsutformningen* som underlättar hemhörighet och bostäder samt bostadsområdets *förvaltning och inflytande*. Vissa faktorer påverkas ej av utformning och förvaltning av den fysiska miljön, medan andra har direkt betydelse för människors hemhörighet.

Vad beträffar människors *boendearfarenheter* svarar Trädgårdsstaden mot ett naturnära och småskaligt boendeideal.

Vad beträffar människors bakomliggande *orsaker till flyttningen* har inte planeringen i Trädgårdsstaden någon del. Däremot kan planeringen av en bostadsmiljö utformas så att vidareflyttning inte blir nödvändig genom att det finns flera boendearternivåer inom samma bostadsområde eller att bostäderna kan omformas efter olika livskeden. Trädgårdsstaden uppfyller till stor del sådana möjligheter genom att den innehåller såväl olika upplåtelseformer, byggnadstyper som bostadsstorlekar. Möjligtvis saknas riktigt stora bostäder för stora barnfamiljer.

Vad beträffar de boendes *egna strategier att göra sig hemmastadda* beror de av de boendes egen personliga bakgrund och sociala relationer. Men bostadsmiljöns utformning kan underlätta för de boende att göra sig hemmastadda.

Vad beträffar *utformningen* av bebyggelsen i Trädgårdsstaden visar den sig ha viss betydelse för människors möjlighet att få hemhörighet genom sin småskalighet, platsbildningar och detaljrikedom. Bebyggelsen har bidragit genom dess specifika karaktär till att människor fått en platsrelation.

Bebyggelsens struktur har i viss mån underlättat sociala möten mellan människor. Viss bebyggelse är emellertid mer isolerad. Betydelsefullt är en lagom intimitet, dvs att antalet boende är lagom stort och att närhet finns utan att ge direkt insyn.

Genom att tala till de boende med ett eget formspråk har bebyggelsen inbjudit till "samtal", så att människor kan skapa hem genom sin egen prägling. Många har utvecklat sin bostad såväl inomhus som utomhus, särskilt de som bor i småhusen. De som bor i fyravåningshusen saknar emellertid möjlighet att utvidga hemmet i utemiljön, förändringsmöjligheterna är begränsade och trapphusen har en offentlig karaktär.

Vad beträffar *förvaltningen* bidrager och underlättar den i viss mån för invånarna att känna sig hemma. Viktigt är att förvaltningen är synlig som den är i Eidars hus genom de uppskattade fastighetsskötarna som rör sig i området. Det har också betydelse att små fel och förändringar kan åtgärdas omedelbart. Att förvaltningen "ser genom fingrarna" och låter de boende göra vissa personliga lösningar har också betydelse.

Däremot behöver förvaltningen utvecklas mot att fler beslut kan fattas lokalt i diskussion med de boende, att omflyttning inom bostadsområdet underlättas och en diskussion startas kring regler för ersättning av eget arbete. En fruktbar väg att ytterligare förstärka de boendes hemkänsla skulle vara en vidareutveckling av de boendes engagemang mot en än högre grad av självförvaltning.

Eva Hurtig, arkitekt och tekn. dr, är verksam vid institutionen för Arkitektur (Bostadsplanering) vid Chalmers tekniska högskola, Göteborg.

Litteratur

- Ambrose, I. (1991): *Evaluering av Blangstedgård i brug. Evalueringsrapport 1. Bofællesskabet Blangstedgård*. SBI-arbejdsrapport, Afdelingen for bygningsplanlægning, SBI Hørsholm.
- Caldenby, C. m fl, (1991): *Trädgårdsstäder i praktiken*. White Coordinator
- de Laval S. (1994): *Metoder för utvärdering av nybyggda bostadsområden efter inflyttning*, R 40:1994, Byggeforskningsrådet, Stockholm
- Diderichsen, F. & Lorentzi, H. (1982): *Flytta till – flytta från: Omflyttning, boendemiljö och psykisk hälsa*. Statens råd för byggnadsforskning T29:1982. Stockholm
- Feldman, R. M. (1989): "Settlement-identity: Psychological bonds with home places in a mobile society". Bidrag till: *The meaning and use of home and neighbourhood*, International housing symposium, IAPS, SIB, Gävle.
- Heijl, M., Hurtig, E. & Schulz, S. (1987): *Sanna. Bevarat och förnyat. Förnyelse av ett bostadsområde från 1940-talet*. R3:1987. CTH Arkitektur-Bostadsplanering Göteborg.
- Horgby, C. & Jarlov, L. (1991): *Lägenhetssträdgårdar*. T1:1991 Statens råd för byggnadsforskning. Stockholm

- Hurtig E. (1995): *Hemhörighet och stadsförnyelse: belyst i fyrtiotalstadsdelen Sanna i Göteborg, Akademisk avhandling*. CTH, Arkitektur-Bostadsplanering R:1 1995. Göteborg
- Hurtig, E., Jarlov, L., Paulsson, J. & Sundberg, S. (1990): *Skogshöjdens trädgårdsstad. Förstudie inför utvärdering av ett nybyggt bostadsområde*. R5:1990. Arkitektur – Bostadsplanering. Chalmers tekniska högskola. Göteborg.
- Hurtig, E., Paulsson, J. & Sundberg, S. (1993): *Utvärdering av Skogshöjdens trädgårdsstad. 1. Gäturer 1992*. R2:1993. Arkitektur- Bostadsplanering. Chalmers tekniska högskola. Göteborg.
- Preiser, W. F. E., Rabinowitz, H. Z., White, E. T. (1987): *Post-Occupancy Evaluation*. Van Nostrand Reinhold Company. New York.
- Rådberg J. (1994): *Den svenska trädgårdsstaden*, Byggforskningsrådet, Stockholm
- Rånlund, S. (1992): *Varför trivs man. En utvärderande analys av bostadsområdet Öbacka i Umeå*. R9:1992 Statens råd för byggnadsforskning. Stockholm
- Shumaker, S. & Conti, G. (1985): "Understanding mobility in America". Ur Altman, Irwin & Werner, Carol (Eds.). *Home Environments* (pp.237–253). New York: Plenum Press.
- Stadsdel Skogshöjden. Bilaga till Översiktsplan för Trollhättans tätort 1992. Samrådshandling. Trollhättans kommun.
- Utvärdering av bostäder och bostadsområden. Teorier och metoder – idéer och erfarenheter*. (1991): Seminarium 14 mars 1991. R2:1991. Arkitektur – Bostadsplanering. Chalmers tekniska högskola.
- Vidén, S., Blomberg, I., Hurtig, E., Schéele, A. & Öresjö, E. (Ed.) (1990). *Bättre bostadsförnyelse: Sammanställning och slutsatser av 19 FoU-projekt*. Boverket. Karlskrona.
- Årsredovisningar 1993 och 1994. Trollhättans kommun. Trollhättan.